

הוראה בדרך ההשוואה בשתי יצירות של ל. גולדברג

"מחבואים" ו"אור וצל" בתוך: מה עושות האיילות, ספרית פועלים 1949¹
 כתבה: הרצליה רז

פתיחה: לפנינו שתי יצירות של אותה משוררת. בשתיהן ספור על משחק ילדים. באחת "משחק מחבואים" בשניה "משחק בתוספת" (לכתוב על הלוח). נקרא את שתי היצירות (בלב) והתלמידים יחוו דעה יאמרו איזו יצירה מצאה יותר חן ומדוע? הערות: 1) השיחה המקדמת שבפתיחה נעשית מבלי שהתלמידים מחזיקים בטכסטים.

2) המלה "יצירה" מופיעה בכיתות שעוד לא הגדירו את המושג "שיר סיפורי". שתי היצירות הן "שיר סיפורי". מושג זה מחייב למידה והגדרה. מחלקים את הטכסטים לקריאה שתוקה.

גוף השיעור / שלב א' דיון עם התלמידים, מי משתי היצירות מצאה חן ומדוע. הערה: רמת הכתה והידע הקודם של התלמידים בספרות יעמיקו, או יצמצמו את הדיון בשתי היצירות, כשיסוד ההשוואה ביניהן מהווה עילה להתייחסות. תוך הדיון יעלו מושגים כגון: "מקום המספר" - הכל יודע ביצירה ("מחבואים"), ו"מספר עד" ("אור וצל") יעלה יסוד "האונומטופיה" שבמיצלול ידון עניין הצבעוניות שבכל יצירה והמיקצב המייצג אותה. מושגים אלה ירשמו על הלוח בסיכום לדברים שנאמרו בכיתה מתחת לשמה שלכל יצירה.

גוף השיעור / שלב ב' הדומה בין שתי היצירות הוא יסוד המשחק. בפן החיצוני בשתיהן מוזכרים משחקי-ילדים. יש צורך להזמין את הלומדים למרכיב המשלי שביצירות, בשתיהן "משחקים" כוחות טבע.

ב"מחבואים" קיימת בין שמש לרוח - והשמש מנצח. ב"משחק תופסת" משחקים אור וצל בתחרות, כשהרוח והאילן הם גיבורי משנה ווסייעים למשחק. בכתות ג' ד' אפשר וכדאי להציע לתלמידים לשחק את המשחקים המופיעים ביצירות. עצם ההיערכות למשחק בכיתה (משחק דרמטי) מסייע ללומדים להבין ולהפנים את המציאות השירית.

¹ ראה גם מחרוזת, בהוצאת ת"ל תשל"ה

שאלות העזר לקראת המשחקים הדרמטיים עשויות להיות אלה: כמה שחקנים נזמין למשחק ה"מחבואים"?- שלושה. המספר של יודע השמש הרוח. מספר "עד" (היושב בצידה של מרפסת), אור, צל, אילן, רוח. כמה שחקנים נזמין למשחק התופסת? חמישה.

הערה: המשחקים במשחק הדרמטי יכולים לדבר בלשונם הם, בתנאי שהדברים שיאמרו יהיו ברוח היצירות.

כשהמשחק יחזור ויתרחש בכיתה פעמים אחדות, ייקלט כבר הטקסט השירי כלשונו - זו דרך מצויינת ללימוד פונקציונלי בעל-פה.

גוף השעור / שלב ג' עבודה בקבוצות, קבוצות אחדות עוסקות רק ב"מחבואים"
 קבוצות אחדות עוסקות רק ב"אור וצל"... לכל קבוצה מן הקבוצות דף עבודה ושאלות מנחות כגון: ל"מחבואים" מי מנצח ביצירה? - השמש מדוע הוא המנצח? - כי ידע לשמור על כוחו (בעזרת ערמתו) מה קרה לרוח? - ? - "נשבר" לו הוא היה "שויצר" הוא רץ והתרוצץ יותר מדי עד שהתעייף מוקדם מדי. איך רואים את התעייפות הרוח במבנה השורות?
 הערות: 1) שאלה כזו תופיע בכיתה שעסקה כבר בעניין "שלמות צורה ותוכן" ביצירה הספרותית, ויודעת לשים לב למבנה הבתים והשורות ולתפקידם במבנה היצירה.

ב"מחבואים" הבתים בנויים 4 שורות כל אחד ורק הבית האחד "נואש עיף הרוח הגיעה עת לנוח" - מופיע ב- 2 שורות לכך מכוונת השאלה שלמעלה. הילדים היודעים עונים:

"כשנשבר" לרוח נשבר גם מבנה הבית. המיקצב הדוהר האונומטופאי של הרוח נשבר; ובמצלול של שתי השורות ישנה כמו אנחה נו-אש ע- עח, ה-ר-ו-ח הגי-עה, עת ל-נוח.

2. בכתות ה' ו' יש מקום להוסיף ליסוד ההשוואה את המשל האזופי "שמש רוח ואיש" שגם בו מנצח השמש את הרוח, כמו ביצירתה של ל. גולדברג.

3. בכתות ה' ו' יש מקום להערה בדבר הביוגרפיה של המשוררת בשיר שלה ובמשל האזופי השמש מנצח. בחיינו בארץ כולנו מצפים (בעיקר בקיץ) שהרוח ינצח. המשוררת שגדלה בארצות הקור מתייחסת לשמש כמו שמתייחסים אליה באירופה ובארצות הצפון - הם סוגדים לה.

ייתכן שהיא הושפעה מן המשל, שהכירה אותו ביוונית (היתה אדם משכיל ותרגמה מיוונית) וכך נכתב שירה ברוח המשל ולא על פי התחושות של האקלים ישראל.

4. עצם הבאת המשל כחומר השוואתי לשיר-הסיפורי מזמנת דיון במבנה צורני שונה. המשל כסיפור עממי מזה והשיר-הסיפורי כיצירה ספרותית טפוסית ללא גולדברג מזה.

כמובן שהרחבת דרך ההשוואה ליצירה נוספת ושונה מחייבת שיעור נוסף. "אור וצל" (דפים לעבודה עצמית) מה רואה העד (היושב בצידה של מרפסת)? שהצל השחור רץ להשיג האור, הוא רץ ורץ ולא משיג ומשחיר עוד ועוד. מה תפקיד הרוח" הוא מכריז על המשחק כשהוא דופק באילן "רוצי חישי!" הוא אומר.

מה אנו יודעים על העד (זה גבר או אשה? אולי ילד או ילדה) לא יודעים מי הוא. יודעים רק שישב שם "בצידה של מרפסת" בכל המשחק וספר עליו. חשוב להדגיש שמקומו של "העד" הוא תמיד כזה. הוא מדווח על מה שהוא רואה, שומע, מריח, יודע ואינו מספר על עצמו (וא נשאר גיבור צדדי). העד מספר שבסוף המשחק שכבו עיפיים בגן האור והצל. ומה קרה לרוח? העד איננו מספר מה קרה לו. האם אפשר לנחש? מה ננחש? סיכום השיעור; הקבוצות מדווחות על פעילות כל אחת מהן והמורה עושה סיכום משותף בהשוואת היצירות.

איזו מהן דומה יותר למשחק אמיתי של ילדים? ואיזו קל יותר להציג, כמה ילדים אהבו יותר יצירה אחת וכמה אהבו יצירה שניה.

עצם הדיון הפתוח מאפשר לתלמידים ריבים להתבטא, יש בשיעורים אלה מקום למשחק תפקידים, לשינון והכרת הטכסטים תוך למידה, ופעילות. עצם ההשוואה מאפשרת פיתוח חשיבה ומזמנת קריאה יותר מדוייקת ולמידה יותר האורה.

שתי היצירות הן של אותה יוצרת. הוראה מסקרנת עשויה לפתוח דלת להכרת יצירות נוספות שלה ואולי תירגול לחלק מהתלמידים לחפש אחר ספריה בספריה ולעסוק בקריאת יצירותיה בכל הנאתם בלבד. המושגים הספרותיים שנקרא לשיעור ייאספו בצד (על הלוח) וירשמו ב"פינת-המושגים שבמחברת הספרות.

בעקבות שיעורים אלה הם עשויים לכלול פרטים כגון: מקום המספר: מספר כל-יודע; מספר עד; אינומטופיה; ספור- מסגרת (בשיר "אור וצל" ישנה מסגרת של פתיחה וסגירה החוזרת על עצמה, כמו בספור- המשלי "דירה להשכיר"); דו-שיח (כיסוד דרמטי); משחק דרמטי (המתרחש באירוע לימודי בכיתה לעומת "הצגה" שמכנינים לראות האחרים); צבעוניות, מיצלול, מיקצב, רשימת מושגים זו הנרשמת בכל סוף שיעור של ספרות, נאגרת בידי התלמידים ל"מילון מושגים בספרות" ומשמשת למורה תזכורת מסייעת להקניית מושגים נוספים, או לחיזוקם של המושגים (שכבר נרכשו), בשיעורי הספרות הבאים.